

bijvoorbeeld? Dat moet vooral verklaard worden uit de dynamiek van het moment en niet uit gebrek aan historisch benul bij politici. De internationale gemeenschap, waaronder de NAVO-lidstaten, was verdeeld over de vraag hoe op te treden in dit conflict. Duitsland bijvoorbeeld was — ook om historische redenen — wars van elke vorm van interventie. Frankrijk voelde zich, om haar moverende redenen, evenmin geroepen om zich hard op te stellen tegenover Servië, terwijl de VS tijdens de eerste jaren van de oorlog van mening was dat de Balkan in de eerste plaats een Europese verantwoordelijkheid was. Bovendien leefde er grote angst bij veel militaire planners dat ingrijpen zou leiden tot partizanen-reacties, die vergelijkbaar waren met die tijdens de Tweede Wereldoorlog. Kortom, gezien de omstandigheden was de Unprofor-inzet het enige dat haalbaar was op dat moment.

Het alternatief zou zijn geweest om dan maar helemaal niets te doen. Die beslissing heeft het Westen in ieder geval niet willen nemen. Dat zou namelijk hebben betekend, dat het uiteenvallen Joegoslavië helemaal een speelbal zou zijn geweest van de *warlords*. Iets doen, zo was de overtuiging, was in ieder geval beter dan niets doen. Bovendien zou algehele afzijdigheid nooit zijn geaccepteerd door de publieke opinie in de afzonderlijke landen, die zich emotioneel zeer geraakt voelde door de oorlog die dagelijks via de televisie de huiskamer binnendrong.

Nogmaals, de studie is waardevol en bruikbaar voor zowel historici als politici. Ik heb de indruk dat de leden van de Tijdelijke commissie besluitvorming uitzendingen althans de hoofdstukken over de Kosovo-oorlog en Unprofor bij hun voorbereiding hebben gelezen. Natuurlijk zijn er aanmerkingen te maken op dit boek. De auteurs nemen wel voetstoots aan dat het ambitieniveau van defensie om te kunnen deelnemen aan vier vredesoperaties tegelijk is bedacht door de vriendin van de toenmalige defensie-medewerker Rob de Wijk, die op zijn vraag naar hoeveel operaties defensie zich zou moeten richten op lukrake wijze 'vier' riep. Vervolgens zou defensie dit als hoofdpunt van beleid hebben overgenomen. Dit door De Wijk zelf in omloop gebrachte verhaal, dat door Ter Beek zeer is tegengesproken komt nogal apocrief over. De auteurs hadden het op zijn minst moeten verifiëren. Ook kan de vraag worden opgeworpen in hoeverre dit boek niet wat teveel vanuit het gezichtspunt van defensie is geschreven en te weinig de visie van buitenlandse zaken tot haar recht laat komen. Dat neemt overigens niets weg van mijn waardering voor deze studie.

Gerrit Valk

J. A. Nekkers, P. A. M. Malcontent, ed., *De geschiedenis van vijftig jaar Nederlandse ontwikkelingssamenwerking 1949-1999* (Den Haag: SDU uitgevers, 1999, 412 blz., f59,90, ISBN90 12 08762 7).

Bij de vele wetenschappelijke jubileumbundels die historici in dienst van de samenleving verwaardigen, blijven de ministeries tegenwoordig niet achter. De verhouding van Nederland tot de ontwikkelingslanden is onderwerp van een vijftiental artikelen dat tezamen de feestbundel van vijftig jaar ontwikkelingssamenwerking vormt. Het afzonderlijke ministerie dateert weliswaar uit 1973, een staatssecretaris opereerde sinds 1963 en een aanvankelijk mager budget laat zich traceren sinds 1952. Het idee van een jubileum herinnert slechts aan een eerste bijdrage voor een programma 'technische hulp' van de Verenigde Naties uit 1949. De beide jonge redacteuren hebben de ontwikkeling gedurende die halve eeuw helder samengevat in een over-

zicht dat tevens de artikelen aan elkaar bindt, onder de welgekozen titel 'doe wel en zie niet om'. Deze zin bevat de scherpe conclusie van de redacteuren over de beleidsfilosofie van het betreffende ministerie (59) en zou als titel niet hebben misstaan, ware het niet dat juist op dit punt de minister haar invloed deed gelden en de voorkeur gaf aan een zakelijke titel. De inhoud getuigt van een ruime vrijheid van onderzoek, analyse en oordeel.

Toch is het boeiend om te zien hoe een samenwerkingsverband van historici, politicologen en economen met hoge (oud-) ambtenaren functioneert en invloed op de bundel uitoefent. De voorzitter van de redactieraad, de Utrechtse hoogleraar in de Geschiedenis van de internationale betrekkingen Duco Hellema, schetst die samenwerking als het verschil tussen accenten op continuïteit door de ambtenaren en koerswisselingen door de wetenschappers (339). De lezer zou wellicht kunnen toevoegen dat die samenwerking ook bijdroeg tot het belichten van formele ontwikkelingen en de rol van de bureaucratie zelf. Met name de rol van topambtenaren in de eerste decennia was erg dominant. In het bijzonder Jan Meijer had een scheppend aandeel in de vorming van de dienst die hij als eerste leidde: het directoraat-generaal internationale samenwerking DGIS. De bundel besteedt vrij veel aandacht aan de eerste decennia van het ontwikkelingsbeleid, toen dat eigenlijk nog in de kinderschoenen stond. De uitwerking van de jaren zeventig en tachtig geeft brede inzichten. Peter Malcontent behandelt in een evenwichtig betoog de controversiële minister Jan Pronk. Met de keuze van de subtitel 'ontwikkelingshulp als politiek instrument' verwijst hij niet alleen naar het uitoefenen van invloed op de hulp ontvangende landen, maar ook naar Pronks strijd om macht binnen het ministerie van buitenlandse zaken en diens ruzies met Max van der Stoep. In een mooi specimen van structurele aanpak laat Maarten Kuitenbrouwer zien dat de gedachte Nederland-Gidsland binnenlands duurzaam succes had, maar naïviteit tentoonspreidde en geringe aandacht had voor de kernvraag naar effectiviteit van hulp (198). Mooi ingebed in de historische context zijn de twee bijdragen van Joop de Jong; zijn artikel over het negeren van het succes van de economische groei in Azië inclusief Indonesië biedt een belangwekkend inzicht als tegenwicht voor de ethische beoordeling vanuit het perspectief van de mensenrechten. Voorts komen thema's vanuit het perspectief van cultuur, kerk, vrouwen en het bedrijfsleven alsmede een *case study* over Suriname aan de orde. De benadering van de bijdrage over het bedrijfsleven (F. A. J. Baneke en C. J. Jepma) is evenwel vanuit de Haagse optiek geschreven, met als kernvraag het Nederlandse eigenbelang van de ontwikkelingshulp. Open blijft de vraag hoe het bedrijfsleven met ontwikkelingsgeld omging, afgezien van enige informatie over het standpunt van het VNO.

De bundel is gericht op het beleid als zodanig en de achterliggende motieven die in de loop van vijftig jaar grote verschillen vertoonden, van totaal tekort aan visie naar de mening dat ontwikkeling door de betrokken landen zelf diende te worden aangepakt. De vraag naar effectiviteit blijft open voor nader onderzoek. De onderzoeksvragen betreffen alleen het Nederlandse overheidsperspectief, terwijl de receptie van de hulp ontvangende landen slechts vanuit Haagse visie is bezien met uitzondering van John Jansen van Galens boeiende *case study* van Suriname. Uiteraard is archiefonderzoek elders niet vanzelfsprekend mogelijk, maar hier ligt nog een aanzienlijk veld braak. Als zodanig gaat het in de voorliggende bundel niet zozeer om ontwikkelingssamenwerking als wel om binnenlandse Nederlandse ontwikkelingen.

A. P. van Goudoever

J. W. Duyvendak, *De planning van ontplooiing. Wetenschap, politiek en de maakbare samenleving* (Nederlandse cultuur in Europese context. Monografieën en studies XV, IJkpunt 1950-6; Den Haag: Sdu uitgevers, 1999, xvii + 157 blz., f34,90, ISBN 90 12 08758 9).

Volgens journalist John Jansen van Galen bereikten de optimistische 'jaren zestig' hun eindpunt in het breukjaar 1974. De 'lieve revolutie' van psycholoog Carel Muller, die poogde de zwakzinnigeninrichting Dennendal te humaniseren, beleefde een dramatische ontknoping toen Dennendal met geweld door de overheid werd ontruimd. Het verzet tegen de komst van een metrostation op de Amsterdamse Nieuwmarkt was een aflopende zaak. Toen Nederland ook nog de voetbalwedstrijd om het wereldkampioenschap verloor van haar voormalige bezetter Duitsland, sloegen de grote matheid en het ik-tijdperk toe.

Deze sprookjesachtige cultuurgeschiedenis wordt op allerlei punten bijgesteld door het boek *De planning van ontplooiing. Wetenschap, politiek en de maakbare samenleving* van Jan Willem Duyvendak, bijzonder hoogleraar Wetenschappelijke grondslagen van het opbouwwerk en directeur van het Verwey-Jonker instituut. Zijn boek biedt een verhelderende visie op het tanen van de hervormingsdrang in Nederland. Waarom was beginjaren zeventig het ideaal dominant van een 'nieuwe maatschappij', waarin welzijn en menselijke relaties belangrijker waren dan individueel gewin, terwijl de samenleving tien jaar later schijnbaar werd geregeerd door rijke economen en advocaten die 's ochtends juichend hun boterham volsmeerden met de yppenhalvarine lätta?

Het revolutionaire linkse elan, zo maakt het inspirerende boek van Duyvendak duidelijk, ging natuurlijk niet alleen ten onder aan een paar verloren veldslagen of een oliecrisis. Het veranderingsgezinde kamp verloor haar kracht mede door interne strijd. De maatschappijhervormers gleden in de loop van de jaren zeventig weg in een verlamdende 'spagaat': ze konden hun benen, oftewel twee van hun belangrijkste idealen, niet bij elkaar houden. Het streven naar vrijheid van het individu, met alle weerzin tegen paternalisme en gezag vandiën, bleek moeilijk verenigbaar met de ambitie om planmatig een betere samenleving te realiseren. 'Iedere bemoeienis van derden', schrijft Duyvendak, 'en zeker van staatswege, kwam haaks te staan op het idee van zelfontplooiing'.

Begin jaren zeventig was van deze spanning tussen zelfontplooiing en maakbaarheid nog weinig merkbaar. Linkse politici groepeerden zich rondom het streven naar individueel welzijn via maatschappijhervorming. Kritische filosofen, sociologen en andragogen scharden zich eindjaren zestig eveneens in het kamp van de cultuurcritici. Ze trokken ten strijde tegen de algehele 'vervreemding', die in de existentialistische jaren vijftig werd beschouwd als universele *condition humaine*, maar rond 1970 werd toegeschreven aan de veranderbare *condition sociale*. Mensen zouden zich veel beter voelen in een maatschappij die ruimte bood aan ieders ware behoeften. Zolang deze nieuwe maatschappij er nog niet was, betoogden kritische sociologen, moest onaangepast gedrag worden toegejuicht. Het was immers een teken van geestelijke gezondheid om je te verzetten tegen een zieke maatschappij. Kortom, wat maatschappijkritiek betreft waren Kabouters, Dolle Mina's, progressieve politici en linkse wetenschappers prima verenigbaar.

Rond 1980 werd echter steeds duidelijker dat er problemen waren binnen het 'kritiese' paradigma. Er heerste verschil van mening over de vraag hoe de nieuwe maatschappij moest worden gerealiseerd. Moest een verlichte elite het voortouw nemen door middel van planning van bovenaf? Of was het beter alle interventies van buiten te minimaliseren, zodat individuen zich werkelijk in vrijheid konden ontwikkelen? Deze laatste visie won snel terrein. Alom werd gewaarschuwd tegen het paternalisme van wereldverbeteraars. Wetenschappers werden even-